

ÇEVİRİ MAKALESİ | TRANSLATION ARTICLE

(Bu makalenin intihal içermediği benzerlik tarama programlarıyla teyit edilmiştir. / The similarity that this article does not contain plagiarism, has been confirmed by plagiarism checker programs.)

Doi: 10.51605/mesned.1016295

Gönderim Tarihi: 29.10.2021 | Kabul Tarihi: 24.12.2021

İslâm'dan Önce Arap Tarihi Çalışmaları İçin Süryânî Kaynaklarının Önemi*

- The Importance of Syriac Sources For The Study of Arab History Before Islam -

Mahmoud Feroun**

Çevirmen: Ahmet Acarhoğlu***

Atıf/Citation: Acarhoğlu, Ahmet. "İslâm'dan Önce Arap Tarihi Çalışmaları İçin Süryânî Kaynaklarının Önemi -Çeviri-/ The Importance of Syriac Sources For The Study of Arab History Before Islam - Translation-". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ The Journal of Mesned of Theological Studies*, (Güz 2021-2): 517-532.

Öz:

Elinizdeki çalışma Süryânî Hristiyan Arap tarihinin kaynakları hakkında hazırlanmıştır. Bu hususta önemli bilgiler ihtiva eden bu çalışmada hem Süryânî Hristiyanları hem de Süryani olsun Müslüman olsun bütün Araplar için İslâm öncesi tarihleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Süryânîce yazılmış kitaplar, İslâm Öncesi Arap Tarihi çalışmaları için önemli kaynaklar arasında görülür. The books written in Syriac are among the important sources for the pre-Islamic Arab History studies. Süryânîce iki nehir arasında yaşayan Suriye sakinleri ve özellikle de el-Cezîre bölgesi ile çevre bölgelerinin sakinlerinin, milâdî ilk bin yıl boyunca dili olmuştur. Süryânîce yayıldığı günlerde batıda Akdeniz kıyısına kadar, doğuda Edyabin bölgesine, Van Gölü'nden kuzeyde Ermenistan tepesinden güneyde el-Ceñil sınırına kadar yayılmıştı. Süryânî kaynakları hem içerik hem de ifade itibarıyla dinî olarak kabul edilir. Bu eserlerin çoğunluğu el-Cezîre bölgesinde ya da el-Râha yakınlarında telif edilmiştir. Bu kaynaklar aktardıkları rivâyetlerin çoğunluğunun mevzusu, tarîhî olaylarla alakalı olup ekseriyet itibarıyla dinî mevzularla iç içedir. Süryânî kaynaklarını iki kısma ayırmak mümkündür: birincisi doğu Süryânî (Nastûrî) kaynakları, ikincisi ise batı Süryânî (Ya'kûbî) kaynaklarıdır. Doğu Süryânî kaynaklarının en önemlisi, nasihat ve ibret için yazılmış olan (*Sasaniler Dönemindeki Şehitlerin Tercümesi (Biyografileri)*) eseridir. Azlığına rağmen Batı Süryânî eserleri büyük bir öneme

* Makalenin orijinal ismi ve yayın yeri: *Ehemmiyetü'l-mesâdiri's-Süryâniyye fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Mecelletü Dirâsât Târihiyye, Şam, Temmuz, 2013.

** Dr. Şâm Üniversitesi, Edebiyat ve Beşerî İlimler Fakültesi.

*** Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Orcid: 0000-0002-0609-7988.

haiz olmuştur. Çünkü bu eserler tarihi bir üslupla yazılmış olup genel tarih ve şehirlerle ilgili haberlerde büyük ehemmiyete haizdir. Bunlardan Yuşa al-Amûdî'nin *Yıllıklar*'ı, Yuhanna el-Afsûsî'nin *Tarih*'i, Diyonyisyus al-Talamhûrî'ye nispet edilen tarih yıllıkları, Mikail el-Süryânî'nin ve İbn el-'İberi'nin *Tarih*'ini burada zikredeceğiz ki bunlar araştırma konumuzun hem örneği hem de kaynaklarıdır. Süryânî bir müellif daha var ki o da Efesli Yuhanna (Asyalı)'dır. Yuhanna'nın Amed ruhbanlarıyla ve Monofizistleriyle doğrudan temas kurması (onların içinde yetişmesi), onun, mezhebine sarılmasına ve daha tutucu olmasına sebep oldu. Miladi 529 yılında Şemmasalığa atandı. Yuhanna hakkında bilgi verdi. Bizans imparatoru Justinyan'ın vefatından sonra Monofizistlere zulmedildi; işkencelere maruz kaldılar, Efesli Yuhanna da hapse atıldı. Birkaç defa sürgün edildi ve seksen yaşına yaklaşmışken miladi 585 yılının sonlarında vefat etti. Efesli Yuhanna'dan kalan en meşhur eser miladi 575 yılında yazdığı ve Süryânî Kilisesi (Monofizistler) hakkında yazılan en eski kitap olarak kabul edilen "*Kilise Tarihi*" adlı eseridir. Bu kitap kalan bölümlerinde Gassânî Arapları hakkında önemli bilgiler içerir. Bu kitapta el-Münzir b. el-Hâris el-Gassânî'nin Lahmî Farişî Araplarına karşı yapmış olduğu başarılı savaşlar hakkında da detaylı bilgiler bulunmaktadır. Diğer bazı Süryânî kaynaklarında Yemen, Mezopotamya ülkelerindeki sosyal ve ekonomik hayat ve sıradan insanların halleri hakkında bilgiler buluruz. Amed (Diyarbakır) yakınlarındaki Zevkanin Manastırından Süryânî Ya'kûbî bir rahip olan başka bir müellif de iki bölümden oluşan, içerisinde yaratılıştan, miladi 755 yılına kadar geçen haberleri ele alan dev bir kitap yazmıştır. Onun ismi el yazmalarındaki ilk sayfaların kaybolması nedeniyle bilinmemektedir. Onun için tarihçiler kitabı yanlışlıkla "Diyûnyisyûs el-Telmehrî'ye nispet etmişlerdir. Bir Süryânî kaynak daha vardır. O da psikopos Steven Ben'in miladi 932 yılında Karyeteyni'deki Mar Tuma Manastır'ndayken istinsah ettiği nüshadan nakille A. Moberg'in miladi 1924 yılında neşrettiği "Orjinali yazın"dır. Süryânî Araplar hakkındaki bu yazma eser, Arapların tarihi hakkında bilgi veren, en önemli Süryani kaynaklarından sayılır. Çünkü o, çok farklı bilgiler ihtiva etmektedir. Mesela Monofizist Hristiyanların Yemen'de nasıl yayıldıklarına ve bunun Suriye Araplarına nasıl tesir ettiğine işaret eder. Bu yazma, büyük devletlerin tüccarları arasındaki rekabetten ve bu rekabetin Yemen'deki duruma yansımalarından bahseder. Yazma esere Necrân'da vuku bulan hadiselerin rivayetleri de eklenmiştir. Melik Mesruk'un öldürdüğü kadın erkek şehitlerin ve kahramanların isimleri zikredilir. Bu dönemde Hire'ye Bizans'tan, Fars'tan (İran) ve Habeşistan'dan heyetler gelmişler ve her bir heyet Hire'yi kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Son (dönem) Süryânî kaynaklarında İslâm öncesi Arap tarihi hakkında kaybolan bazı kaynaklarda malumat buluruz. Yakûbî Başpsikopos İbn el-'İberi'ye gelince (ö.m. 1286) o büyük tarihçilerin sonuncularındandır. İçerisinde Arap tarihi ve Kilise tarihi (özellikle Devletler ve zamanın muhtasar tarih kitabı) ile alakalı çeşitli bilgiler bulunduğundan dolayı büyük öneme haizdir. Son olarak Süryânîlerin, Araplar ile ortak kökene, bir asla raci dilleri ve gerek doğudaki Nastûrî şekliyle gerekse de Batı bölgelerinde vaki bulunan Monofizist şekliyle olsun ortak Hristiyan akideleri açısından ortak bağları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Cahiliye, Hristiyanlık, Süryânîler

Summary:

The present study has been prepared on the sources of Syriac Christian Arab history. This study, which contains important information on this subject, contains important information about the pre-Islamic history for both Syriac Christian Arabs and all Arabs. Syriac has been the language of the inhabitants of Syria living between the two rivers and especially the inhabitants of the al-Jazeera region and the surrounding regions for the first millennium Gregorian. The books written in Syriac are among the important sources for the pre-Islamic Arab History studies. In the days when Syriac spread, it spread to the Mediterranean coast in the west, to the Edyabin region in the east, from Lake Van to the Armenian hill in the north, to the al-Jalil border in the south. Syriac sources are accepted as religious in terms of both content and expression. Most of these works were copyrighted in the region of al-Jazeera or near al-Raha. The subject of the majority of the narrations that these sources convey is related to historical events and they are mostly intertwined with religious issues. It is possible to divide Syriac sources into two parts: the first is the eastern Syriac (Nestorian) sources, and the second is the western Syriac (Ya'qubi) sources. The most important of the East Syriac sources is the work (Translation of Martyrs in the Sassanid Period (Biographies)), which was written for advice and warning. Despite its scarcity, the Western Syriac works have been of great importance. Because these works are written in a historical style and have great importance in the news about general history and cities. Of these, Yusha al-Amûdî's Annuals, Yuhanna al-

Afsûsî's History, the history annuals attributed to Diyonyisyus al-Talamhuri, Mikail al-Sûryani's and Ibn al-'Iberi's History are here. We will mention that these are both examples and sources of our research topic. There is another Syriac author, that is John of Ephesus (Asian). John's direct contact with (raising) Amed clergy and Monophysites caused him to cling to his sect and become more conservative. He was appointed as a shammasa in 529 Gregorian. He gave information about John. After the death of the Byzantine emperor Justinian, the Monophysites were persecuted; They were tortured, and John of Ephesus was imprisoned. He was exiled several times and died at the end of 585 Gregorian at the age of eighty. The most famous work remaining from John of Ephesus is the "History of the Church", which he wrote in 575 AD and is considered the oldest book written about the Syriac Church (Monophysis). In some other Syriac sources, we find information about the social and economic life in Yemen and Mesopotamia and the state of ordinary people. Another author, a Syriac Ya'qubi priest from the Zevkanin Monastery near Amed (Diyarbakır), wrote a giant book in two parts that deals with the news from creation to 755 AD. His name is unknown due to the loss of the first pages in the manuscripts. For this reason, historians have mistakenly attributed the book to "Diyûnyisûs el-Telmehri". There is another Syriac source. It is the "Original Literature" published by A. Moberg in 1924, with reference to the copy that Bishop Steven Ben copied while he was in the Mar Tuma Monastery in Karyetayni in 932 AD. This manuscript about the Syriac Arabs is considered one of the most important Syriac sources giving information about the history of the Arabs. Because it contains very different information. For example, he points out how Monophysic Christians spread in Yemen and how this affected the Syrian Arabs. This manuscript talks about the rivalry between the merchants of the great states and the reflections of this rivalry on the situation in Yemen. The narrations of the events that took place in Najran were also added to the manuscript. The names of male and female martyrs and heroes killed by Melik Mesruk are mentioned. In this period, delegations from Byzantium, Fars (Iran) and Abyssinia came to Hire and each delegation tried to attract Hire to its side. In the last (period) Syriac sources, we find information about the pre-Islamic Arab history in some lost sources. As for the Yakubi Archbishop Ibn al-'Iberi (d. 1286), he is one of the last of the great historians. It is of great importance because it contains various information about Arab history and the history of the Church (especially the concise history book of the States and the time). Finally, Syriacs have common ties with the Arabs in terms of their language of common origin, of a never-ending language, and of common Christian creeds, either in the Nestorian form in the east or the Monophysic form in the western regions.

Keywords Islamic History, Jahiliyya, Christianity, Assyrians,

1. GİRİŞ

Sûryânîce yazılmış kitaplar, İslâm Öncesi Arap Tarihi çalışmaları için önemli kaynaklar arasında görülür. Bu eserlerin müelliflerinin, kendilerine tâbî olan kişiler üzerinde etkin ve farklı tesirleri olmuştur. O bölgede yaşanmış olan birçok krizlere ve olaylara şahit olan Hristiyan din adamları, bu eserlerde Hıristiyan bakış açısını yansıtmışlardır. Onlar rivayetleri zorlama olmadan, açık bir şekilde kaydettikleri gibi, bu rivayetlerin bazılarını kendileriyle çağdaş olanlardan ve tarihi olaylarla ilgili rivayetlere ilgi duyanlardan toplamışlardır.

Bu çalışma ile bu kaynakların önemlilerine ışık tutulmuştur. Bununla beraber zikredilen kaynakların, Arap Tarihi'ni nasıl sundukları ve bu kaynakların ne kadar önemli olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

2. SÜRYÂNÎ KAYNAKLAR

Bu eserler Arâmice'nin bir lehçesi ve kolu olan Süryânîce ile yazılmıştır. Bu dil, Suriye sakinleri, iki nehir arasında yaşayan Suriye sakinleri ve özellikle de el-Cezîre bölgesi ile çevre bölgelerin sakinlerinin, milâdî ilk bin yıl boyunca dili olmuştur.

Segal, J.B. "Süryânîce sadece Suriye'ye has değildi. Bunun tersine yayıldığı günlerde batıda Akdeniz kıyısına kadar, doğuda Edyabin bölgesine, Van Gölü'nden kuzeyde Ermenistan tepesinden güneyde el-Celîl sınırına kadar yayılmıştı." demektedir. İslâm'ın doğuşuna kadar Hristiyanlık, doğuda Fars, batıda da Bizans olmak üzere iki büyük imparatorluk arasında bölünmüş bu bölgede hâkim olmuştur.¹ Bu hususta bir görüş daha bulunmaktadır. Bu görüşe göre Süryânîce birkaç asır boyunca sadece Süryânîlerin değil, Kuzey İran'ın, Bizanslıların ve Arapların kullandığı evrensel bir dildi. Hatta Bizans ile Fars bölgesi arasında gerçekleşen diplomatik görüşmeler Süryânîce dilinde yapılmaktaydı.²

Süryânî kaynakları hem içerik hem de ifade itibarıyla dinî olarak kabul edilir. Kitâb-ı Mukaddes'e, Kilisenin papalarına ve benzer kişilere onlar tesir etmiştir. Bu eserlerin çoğunluğu el-Cezîre bölgesinde ya da el-Râha³ yakınlarında telif edilmiştir. Bu kaynaklar, dini işlere verdikleri öneme rağmen, aktardıkları rivâyetlerin çoğunluğu, tarihî olaylarla alakalı olan ve ekseriyet itibarıyla dinî mevzularla iç içe olan tarihî mâlumatlar içermektedir.

Süryânî kaynaklarını iki kısma ayırmak mümkündür: birincisi doğu Süryânî (Nastûrî⁴) kaynakları, ikincisi ise batı Süryânî (Ya'kûbî⁵) kaynaklarıdır.

¹ Segal, J.B., *Syriac Chonicles As Sources Material for The History of Islamic People*, Ed, In *Historians of The Middle East*, Ed., B., Lewis And P.M. Holt (London: 1942), 246-258.

² Nino Bigholoufskaya, *Sikafetü's Süryan fi'l Kuruni'l Vusta*, Tercümetü Halfe'l Cerad, (Suriye: Daru'l Hasad, 1990), 158.

³ Aghnatyus Efram al-Evvel Bersum, *el-Lü'lu'ü ve'l Mensur fi Tarihi'l Ulûm ve'l Edebi's Süryâniyye*, Matraniyye el-Süryani el-Aristoks (Halep: y.y.,2006), 219.

⁴ al-Nastûriyye: Konstantiniyye (İstanbul) Patriği (M.381- 450) Nastûr'a nispet edilir. Al-Nasâtira; Bunlar iki tabiata (karaktere) inanan kişilerdir. Bunlar Mesih'in iki tabiatı olduğunu, bunlardan biri ilahi iken diğèrinin ise beşerî olduğunu düşünenlerdir. İki tabiatın birbirinden ayrılması hususunda katı davranmışlardır. Onlara göre iki Mesih vardır. Birincisi ilahi Mesih iken ikincisi insan/beşer olan Mesih'tir. Bu ikisi arasında basit edebi bir bağ kurulur; Mesih doğduğunda tam bir insan iken daha sonra kendisinde ulûhiyet sükûn etti. Bu ulûhiyet hali çarmıha gerilene kadar kendisinden ayrılmadı. Çarmıha gerildiğinde ise o

Doğu Süryânî kaynaklarının en önemlisi, nasihat ve ibret için yazılmış olan (*Sasaniler Dönemindeki Şehitlerin Tercümesi (Biyografileri)*) eseridir. (Eday Şer, bu kitapların en meşhurunu “*Siretu Eşheri Şühedai'l-Meşrik el-Kıddisiyyin / Doğu Azilerinden meşhur şehitlerin hayatı*” başlığı altında Arap diliyle Musul'da iki cilt halinde (1900-1906) yayınlamıştır.

İşu' Danâh'ın eserlerini ise musannifi Papa Bûlis Şihû, “*Fars ve Arap Memleketlerinde al-Dayera*” başlığı ile 1939 yılında Musul'da Arapça olarak neşretti. El-Merc'in Psikoposu Tûmâ'nun eserleri de Papa Alber Abûna tarafından “*Reislerin Kitabı*” başlığı ile Musul'da 1966 yılında neşredildi. Bunları daha sonra Kerkük ve Miyafârkin⁶ gibi başka şehirlerle alakalı olan eserler takip etti.

Bu eserlerin, hakikatlerle ve Azizlerin hikâyeleriyle mezc olduğu ve çoğunun da dinî, tarihî ve bazı önem verilmesi gereken şehir haberleriyle karıştığı düşünülmektedir.

Azlığına rağmen Batı Süryânî eserleri büyük bir öneme haiz olmuştur. Çünkü bu eserler tarihi bir üslupla yazılmış olup genel tarih ve şehirlerle ilgili haberlerde büyük ehemmiyete haizdir. Bunlardan Yuşa al-Amûdî'nin *Yıllıklar*'ı, Yuhanna el-Afsûsî'nin *Tarih*'i, Diyonyisyus⁷ al-Talamhûrî'ye nispet edilen tarih yıllıkları,⁸ Mikail el-Süryânî'nin ve İbn el-'İberi'nin *Tarih*'ini burada zikredeceğiz ki bunlar araştırma konumuzun hem örneği hem de kaynağıdır.

acı çeken bir insan oldu. Bundan dolayı al-Nasâtira-Nastûrîler Meryem'i ilahın Annesi diyerek değil de Mesih'in annesi diyerek isimlendirirler. Bkz. Selvi bi'l Hacı Salih al-A'yib, al-Mesihîyyetü'l Arabiyye ve Tetavvüratühâ (Beirut: Darü't Tali'a, 1997), 28.

⁵ Yakûbiler: Tek tabiat mezhebinin (Monofizist) gerçek kurucusu kabul edilen Ya'kûb al-Berade'î'ye (ö.m. 578) nispet edilir. Tek tabiatan kasıt Mesih'te tek tabiata olan itikattir. İnsani tabiatı ilahi tabiatta erimiştir. Daha fazla bilgi için bkz. *Mar Mikhail, el-Süryânî el-Kebîr Tarihi*'nin Arapça Tercümesi, Terc. Mar Ghareghuryous Saliban Şemoun, 3 cilt (Halep: Dar Mardin, 1996).

⁶ Miyafarikin: el-Cezîre ve el-Ermenia arasında Diyarbakır ülkelerinin üssüdür. O Martyropolis olup İranlı Hristiyan şehitlerin şehridir.

⁷ Diyonyisyos Rakka'da al-Belikh (Fırat'ın bir kolu) nehri yakınlarındaki Telmeşûrî beldesinde doğmuştur. O çocukluğunu Deyr (Manastır) Kansirin'de geçirdiği gibi tahsilini de burada yapmıştır. Sonra buradan Simyat ilçesindeki Deyr Mar Yakub al-Kesomi'ye taşınmıştır. Burada miladi 818 tarihine kadar çalışmalarında ve tarih yazımında derinleşmiştir. Bu yılda Antakya Patriği olarak seçilmiş ve miladi 22 Ağustos 845 yılında vefat edene kadar bu görevde kalmış ve Kansirin'e defnedilmiştir. Yanlışlıkla *el-Zevkinî'nin Tarihi* ona nispet edilmiştir. Bkz. Barsum, *el-Lü'lü'ü'l Mensûr*, 338.

⁸ Bu yıllıkların Yuşa el-Amûdî'ye ait olduğuna dair şüphe vardır. Bunu öğrenmek için bkz. Barsum, *el-Lü'lü'ü'l Mensûr*, 219.

Bu eserleri okuyan ve onlara muttali olan kişiler, biz Arapların gerek Fars etkisinde kalan bölgelerdeki haberlerini, gerekse de Bizans hâkimiyetindeki bölgelerde yaşayan Arapların sosyal ve ekonomik durumlarıyla alakalı haberleri bulabilir. Yuşa el-Amûdî'nin yıllıkları buna güzel bir örnek sayılır.

Yuşa el-Amûdî'nin hayatı hakkında günümüzde sahip olduğumuz tek bilgi onun Amed (Şimdi Diyarbakır) yakınlarında bulunan Zevkanin Manastırında "Keşiş" olduğudur. O, yıllıklarını miladi 518 yılında el-Rûha bölgesi, el-Edira reislerinden biri olan Serciyus'un isteği üzerine yazmıştır. O, tarihine miladi 395-396 yılı olayları ile başlar, yine miladi 506 senesi olayları ile de bitirir. Yuşa, yıllıklarında tarihi rivayetlerin isimlerini zikretmeden bazı eski kitaplardan, Farslar ve Rumlar arasında elçilik görevinde bulunmuş bazı kişilerle yaptığı görüşmelerden ve söz konusu tarihî olayların muâsırları olan şahıslardan aldığını söyler. Onun tarihi, açıklığı/sadeliği ile diğerlerinden ayrılır. Basit, tarafsız ve ince bir sıralama ile yazılmıştır.⁹

Yuşa, Bizans ile Fars arasında miladi 502-503 yılları arasında gerçekleşen savaşlar hakkında çeşitli bilgiler vermesinin yanında Lahmîler hakkında da ayrıntılara yer verir. Örneğin, Hire'den bir kabile lideri veya şeyhi ile Hire Kralı Nu'mân arasında geçen bir diyalogu aktarır. Kabile şeyhi Nu'mân'dan şöyle diyerek talepte bulundu: "Ey yüce Kral! "Edesa" (el-Rûha) ile olan savaşta aşırıya gitme. Çünkü orada Hristiyan dinî için taptığımız nezih semboller var." Fakat Kral Nu'mân, onun görüşüne itibar etmedi ve ona şöyle diyerek meydan okudu "Ben Edesa'ya, Amed'e yaptığım hamlenin daha kötüsünü yapacağım."¹⁰ Sonra Fars topraklarında yer alan Habur nehri bölgesinde oturan Fars (İran) Araplarının saldırısına işaret etti. Onların saldırısına Bizans bölgelerinde oturan Beni Sa'lebe diye isimlendirilen Bizans Arapları karşılık verdi. Onlar Kral Nu'mân'ın Hire'sine (başkent) saldırdılar ve orada kendisine doğru (Kral Nu'mân'a) giden bir kabile buldular. Bu kabilede mallarla yüklü develer vardı; bunlara el koydular ve orada ne buldular ise yıktılar. Hire'de hiç kimse kalmamıştı. Zira oranın sakinleri şehri terk etmiş ve çöle doğru gitmişlerdi.¹¹

Sonra Yuşa "Hire Kralı" Nu'mân'ın Habur nehri yakınlarında yer alan Karkisiya'da savaşlarından birinde mızrak darbesi aldığını aktarır. Yaralandıktan sonra çadırına gider ve uzanır. İki gün boyunca ölümle pençeleştikten sonra

⁹ Joshua The Stylite, *Chronicle*, ed. By W. Wright (Cambridge: 1882), 47.

¹⁰ Joshua The Stylite, *Chronicle*, 46.

¹¹ Joshua The Stylite, *Chronicle*, 47.

hayatını kaybeder. Bundan sonra da Fars Kralı'nın onun yerine başka bir Kral atadığını söyler.¹² Bu rivayetlerin ayrıntıları bize Yuşa el-Amûdî'nin Arapları iyi tanıdığını ve onların nasıl hareket ettiklerini bildiğini gösterir. Bunun gibi o, Arapların savaştaki kudretlerini ve çok defalar savaşların kaderini tayin eden atlarının çevikliğini de biliyordu. Bu sebeple gerek Bizans gerekse de Farslılar onları yanlarına çekmeye çalışıyorlardı.

Yuşa'nın Arapların, Bizans şehirlerine yaptıkları saldırıların etkileri hususunda anlattıkları, sınır bölgesindeki durumun canlı bir sureti sayılır. Aynı şekilde bu şehirlerin sürekli devam eden saldırıların korku ve endişesi ile yaşadıkları sıkıntıları ifade eder. Böylece bir tarihçinin dediği "Savaşların Tay kabilesi mensupları için büyük bir kazanç kaynağı olduğunu ve onların iradelerini iki krallığa dayattıkları" hakikatini teyit eder.¹³ Yuşa Suriye kilisesinin davetçisi (din adamı) olduğundan huzur ve rahat içinde yaşamak isteyen halkın hissiyatını ve anlayışını daha iyi anlıyordu. O bize buğdayın, arpanın, sebzenin ve şarabın fiyatlarını haber veriyor ve bizlere iyi mahsulden, kötü mahsulden, vergilerden ve diğer meselelerden yazıyordu.

Süryânî bir müellif daha var ki o da Efesli Yuhanna (Asyalı)'dır. O, Miladi 505 yılında Amed yakınlarında bir belde olan "Acel"de doğdu. Çocukluğu kiliselerin birinde geçti. Böylece inziva, züht ve mutaasıb bir ortamda büyüdü. Yuhanna'nın Amed ruhbanlarıyla ve Monofizistleriyle doğrudan temas kurması (onların içinde yetişmesi), onun, mezhebine sarılmasına ve daha tutucu olmasına sebep oldu. Miladi 529 yılında Şemmasalığa atandı. Yuhanna hakkında bilgi verdi. Yuhanna'nın çok seyahat ettiği bilinir. Miladi 532 yılında Antakya'yı, 534 yılında ise İskenderiye'yi ziyaret etti ve oradan Konstantiyye'ye döndü. Bu şekilde o Mısır, Filistin, İki nehir arası (Mezopotamya), Suriye ve Konstantiyye arasında hareket halinde yaşadı. İmparator Justinyan onu bir davetçi heyetin başında miladi 542 yılında Küçük Asya'ya Putlara Kulluğu (Putperestliği) bitirmek için gönderdi. Yuhanna'nın Asya, Kariye, Fericiyye ve Velidiyye putperestlerinden binlercesinin Hristiyanlığına vesile olduğu ve bu bölgede birçok kilise ve manastır inşa ettiği söylenir. Bunlardan sonra onun şöhreti yayıldı ve Asyalı Yuhanna diye tanınmaya başladı. Miladi 558 yılında Efes şeh-

¹² Bernard Lewis, *Müerrihü'l-Arab ve'l İslâm hattâ al-asra'l Hadîs*, çev. Züheyl Zekkâr, B.M. Hevlett (Dimeşk: Darü't Tekvini, 2008), 374.

¹³ Bersum, *el-Lü'lu'ü'l-Mensur*, 264.

rindeki eşsiz tabiatı hikâye eden piskoposu resmetti. Bundan sonra da Efesli Yuhanna diye tanındı.¹⁴

Justinyan'ın vefatından sonra Monofizistlere zulmedildi; işkencelere maruz kaldılar, Efesli Yuhanna da hapse atıldı. Birkaç defa sürgün edildi ve seksen yaşına yaklaşmışken miladi 585 yılının sonlarında vefat etti. Efesli Yuhanna'dan kalan en meşhur eser miladi 575 yılında yazdığı ve Süryânî Kilisesi (Monofizisler) hakkında yazılan en eski kitap olarak kabul edilen "*Kilise Tarihi*" adlı eseridir. Bu kitap kalan bölümlerinde Gassânî Arapları hakkında önemli bilgiler içerir. Bu kitapta el-Münzir b. el-Hâris el-Gassânî'nin Lahmî Farisî Araplarına karşı yapmış olduğu başarılı savaşlar hakkında da detaylı bilgiler bulunmaktadır. Burada Doğu Roma orduları komutanı Murikyus ile Kral el-Münzir (miladi 570 ile 582 arasında hüküm süren) arasındaki anlaşmazlık da anlatılır. Komutan Murikyus'un el-Münzir'e zulmünü –onu ihanetle suçladığında- ve Bizans Kralı Justinyan'ı onun yakalaması ve başkente celbi (götürülmesi) hususunda ikna etmesini anlatır. Kral Justinyan'ın el-Münzir b. el-Hâris'e olan öfkelerini ve onu cezalandırmasını, zulüm ve adaletsizlik olarak görür.¹⁵

Bundan sonra Yuhanna, el-Münzir b. el-Hâris'in dört oğlunun haberlerini ve son dönemde Gassânî Krallığı'nın hayatından kesitler anlattığı gibi Bizans İmparatorluğu'nun topraklarına yaptıkları işleri haber verir. Şöyle der: "el-Nu'man cesaret etti ve Kral Murikyus'a yöneldi. Murikyus onu güler yüzle karşıladı ve ona eğer Farslılar ile savaşırsa babasını sürgünden geri getireceğine yemin etti. Ondaki devletin resmi mezhebi olan el-Halkadûniyye'ye katılmalarını istedi." el-Nu'mân "Tüm Arap kabileleri Ortodoks Mezhebini (el-Monofizi) din edinmişler, ben el-Halkadûniyye'ye yaklaşırsam beni öldürürler." diyerek kendisinden özür diledi.¹⁶ Bu sebeple ikisi arasında kin arttı. Nu'mân saraydan çıkınca ikinci kez, Roma topraklarına bir daha dönmemeye yemin etti. Bundan dolayı onu dönüş yolunda yakaladılar ve babasıyla beraber sürgüne yolladılar. Bu dönemde Arap toprakları 15 komutanlığa (bölgeye) ayrıldı. Bunların çoğu da Farslıların elindeydi. Böylece Rumların hilekârlığından dolayı Arap Hıristiyan Krallığı çöktü.

Efesli Yuhanna'nın rivayetlerinden onun mezhebine gerçekten bağlı bir mümin olduğunu, atalarının soyuna ilgili olduğunu anlıyoruz. O, Gassânî

¹⁴ Yuhanna el-Asyavî, *Târihü'l Kenîse*, çev. Salah Abdü'l Aziz Mahcub İdris (Mısır: el-Meclisü'l A'la lissikâfe, 2000), 90-92.

¹⁵ Asyavî, *Târihü'l Kenîse*, 68-69.

¹⁶ el-Asyavî, *Târihü'l Kenîse*, 23.

Araplarının ve Kral el-Münzir ve oğullarının güçlü bir savunucusu idi. Bizanslıların kendilerine yapıştırmaya çalıştıkları ihanet suçlamasına karşı onlardan adalet istedi. Kendisi Bizanslılar tarafından tehlikeli bir bölünme olarak sayılan, Monofizist Kilisesinde (Yakûbî kilisesi) lider olduğundan İmparatorluğun birliğini ve gücünü tehdit ediyordu. Yuhanna zulüm, katılık, vizyon eksikliği ve tüm emanetler hususunda bağnazlıkla vasıflandırılan bu dönemde vuku bulan olayları ve savaşları anlatmış, tasvir etmiştir. Rivayetlerin çoğu, mezhebinin çocuklarının (müntesiplerinin) miladi 565-578 yılları arasında hüküm süren İmparator II. Jüstinyan eliyle maruz kaldıkları işkenceleri nakletmişlerdir. İmparatorun Ortodoks (Monofizist) müminlere karşı işlediği günahları ve onun Allah'ın gazabını üzerine çektiği anlatılır.¹⁷

Onun rivayetleri başka tarihçilerde bulamadığımız kendi asrıyla ilgili faydalı açıklamalar içermektedir. Bunlardan bazıları Gassânî ve Ermeni Kralları ile Habeşli kabilelerin Hristiyanlaştırılması ve diğerleriyle alakalıdır. Yuhanna dürüst ve çalışkan, olayların kıymetini takdir eden bir tarihçiydi. Hakikatinden emin olmadığı haberlerden yüz çeviriyordu. O haberleri ve rivayetleri hususunda "Biz birlikte bizzat yaşadığımız olaylarla, doğruluğuna inandığımız olayları kaydettik." demektedir.¹⁸ Bundan dolayı onun kitabı büyük önem taşıyan bir vesika sayılır. Çünkü onun kitabı eski Arap tarihi hakkında malumatlarla beraber birçok olay ve veriler içermektedir.

Diğer bazı Süryânî kaynaklarında Yemen, Mezopotamya ülkelerindeki sosyal ve ekonomik hayat ve sıradan insanların halleri hakkında bilgiler buluruz. Bu bilgiler insanların genelinin yaşadıkları sıkıntılar hakkında açık bir resim ortaya koyar. Bu kaynakların en meşhuru, "Zevkaninî Tarihi "*Eminsûb*¹⁹ *Lidyûnisyûs el-Telemhûrî*" dir.

Amed (Diyarbakır) yakınlarındaki Zevkanin Manastırı'ndan Süryânî Ya'kûbî bir rahip olan başka bir müellif de iki bölümden oluşan, içerisinde yaratılıştan, miladi 755 yılına kadar geçen haberleri ele alan dev bir kitap yazmıştır. O eski tarihçilerden nakilde bulunmuştur. Ancak onun ismi el yazmalarındaki ilk sayfaların kaybolması nedeniyle bilinmemektedir. Onun için tarihçiler kitabı yanlışlıkla "Diyûnyisyûs el-Telmehrî'ye nispet etmişlerdir. Kitabın el yazması aşağıdaki gibi dört bölümden oluşmaktadır:

¹⁷ el-Asyavî, *Târîhü'l Kenîse*, 89.

¹⁸ Ligulevskaya, Bljnjbococ, *Vizantiz*, Clavyne, Leningrad, 1976, 118.

¹⁹ Kelimenin baş harfi okunmamaktadır. (Mütercim)

-*Üsybyus el-Kayserî Tarihi'*nden nakledilen birinci kısım,

-*Sokrat Tarihi'*nden ve *Yuşa el-Amûdî Tarihi'*nden esinlenerek hazırlanmış olan ikinci kısım,

-Üçüncü kısmı da müellif *Efesli Yuhanna Tarihi'*nden hareketle ikinci kısma dayanarak hazırlanmıştır. Şemun el-Erşemî'nin mektubunu içerir.

-Son bölüm miladi 587 ile 775 yıllarındaki olayları içermektedir.

Yazılan bölümler arasında üçüncü bölüm en önemlisi sayılır. Bundan dolayı araştırmacı kadın Bigofskaya'nın tercümesi, yazarın Efesli Yuhanna'nın kayıp tarihine dayandığı, içinde Güney Arapları (Yemen) ve Habeşistan ile ilgili birçok malumatın verildiği, özellikle bu kısma itimat etmiştir. Burada yazar Hindistan, Hamir ve Habeşistan arasında ticaret yapan Rum (Bizanslı) tüccarların çektiği sıkıntılara ve onları bekleyen tehlikelere, cinayetlere ve tehditlere işaret etmiştir ki bu sebeple ticaret yapılamaz olmuş, durmuştur. Bu sebeple Habeşistan Kralı, Himyer Kralını "Sen Romalı Hristiyan tüccarları öldürmekle kötü bir iş yaptın ve ticareti bitirdin; benim ve diğer memleketlerin alacakları vergilere engel oldun." diyerek onu azarladı.²⁰ Bu aralarındaki savaşın patlak vermesinin sebebi oldu. Yazılan bu kitap (el yazması) Habeşlilerin Hamîr'i nasıl protesto ettiklerini, Hristiyanları nasıl kucakladıklarını ve Himyer'de kendilerine tabi olanlara nasıl yardım ettiklerini açıklar. Himyer Yahudilerinin Habeşlilerin kendilerine Kral olarak atadıkları Hristiyan Kralın ölümünden²¹ sonra kuvvetlerini geri çektiklerini nakleder. Bunun akabinde onlar içerisinde kadınların, çocukların, zenginlerin ve fakirlerin olduğu bütün Hristiyanları katletmelerini nakleder. Bu Fars topraklarındaki en büyük başkanları olan Beyt Erşim'deki Psikopos Şemun'un miladi 524 yılında el-Cebul Manastırı başkanına gönderdiği risalesinde anlatılanı teyit eder. Burada onun Kayser I. Justinyan'ın Hire'de bulunan Lahmî Araplarının kralı Münzir'e elçisi olan Ebram b. Avbur'a eşlik ettiğine işaret eder. İkisi onu Remle dağları yakınında çadır kurmuş bir şekilde buldular. Ebram'ın görevi kral el-Münzir ile Bizans arasında barış ittifakı akdetmek idi.²²

²⁰ Ligulyevskaya, Bljnjbococ, *Vizantiz*, 120.

²¹ Himyer Kralının ölümü ile ilgili farklı bir görüş için bkz. Aghnotyous Yakoub al-Sales, el-Şuheda el-Himyeriyyun el-Arab fi al-Vesâik el-Süryânîyye, Batrikiyye el-Süryan (Dimeşk: 1966), 121.

²² Ligulyevskaya, Bljnjbococ, *Vizantiz*, 120.

Himyer kralının mektup taşıyan elçisi Yahudilerin Hristiyanlara uyguladıkları eziyetleri ve işkenceleri anlatır. Himyer kralının kiliseyi koruyan Habeşlilere ilaveten 280 Hristiyan adamı öldürdüğünü zikreder. Kilisenin çevresinden Sinagog'a kadar –orduyu Necran'a sevketti- adamların kadınlara nasıl eziyet ettiklerini, Rum asıllı bir kadının ve el-Hâris b. Ka'b'ın hikâyesini ve dinlerini savunmak için hayatlarını feda edenleri anlatır.²³

Yazmanın dördüncü bölümü mükerrer rivayetlerden, Kitab-ı Mukaddes'ten uzun alıntılardan ve insanın günahları ve hataları karşısında Rabbe yakarışlardan ibarettir. Böyle olmasına rağmen kitap bize yarımadanın tarihi hakkında açık ve net bilgiler sunar. Kitap bölgeyi gayet ayrıntılı bir şekilde anlatır. Şöyle der: “el-Cezire'nin toprağına gelince onun hayrı çoktur. Tarlalar üzüm bağları ve diğer ekinler açısından zengindir. Hayvanlar ve yiyecek açısından ise fakir ama kötü değildir. Köylülerin çoğunluğunun ve onların her bir ferdinin keçi ve eşekle beraber toprağı vardı. Bu toprakların bir parçası hatta dağlar dahi boş olmayıp çoğunluğu hububat ve üzüm bağları/asma ağacı ekiliydi.”²⁴ Diğer mekânları ise yazar, çok çok abartarak anlatır ve iki nehir arasındaki (Mezopotamya) ülkelerin çektiği zorlukları haber verir.

O umeraya, harac âmillerine, sarrâflara ve yazarlara da işaret eder. Bu yazarlar halkın karşılaştıkları zulümleri ve tahsildarların halka karşı harac ve cizye toplarken yaptıkları kötü muameleleri anlatırlar. Onlar “bu görevliler ücretleri ve vergileri toplamaya geldiklerinde halkla aralarında fitne ve tartışma çıkardı. Nazari olarak onların %10 vermeleri gerekirdi. Fakat Araplar kendilerinden isteneni mallarının hepsini satsalar dahi onu karşılayamazlardı. Onlar herkesten sahip olduklarının cinsinden almaları yanında, buğday olandan buğday, hayvan olandan hayvan... hususunda görevlileri ikna etmeye çalışsalar da bunu kabul etmediler. Onlara gidip ellerindeki satmalarını ve kendilerine altın vermeleri için bağırıyorlardı.”²⁵

Sonra bölgeye hakim olan günahlardan ve kötülüklerden bahseder. Hatta kabirlerden bahseder ki onlar dahi hırsızlar tarafından kazılmıştır. Onun rivayetlerinin çoğunu şöyle diyerek özetleyebiliriz: “İşte bu kötülükler yüzünden

²³ Diyounisysus al-Telmehûrî, *Târihü'l Zevkanîni al-menhul*, çev. Batris Kâşâ (Beyrut: el-Mektebe el-Bulisiyye, 2006), 134.

²⁴ Telmehûrî, *Târihü'l Zevkanîni*, 134.

²⁵ Telmehûrî, *Târihü'l Zevkanîni*, 184.

bu topraklar harap oldu. Sonra tüm bu üzücü ve korkunç olayları beşerin hatalarının ve Allah'ın cezalandırmasının neticesi olarak görür."²⁶

Dinlerini savunmak için hayatlarını feda eden Dyûnisyûs el-Telmehûrî'ye nispet edilen *Tarih*'te sözü edilen, Güney Arapları hakkındaki bu malumat, gerçek ve güvenilir bilgiler olarak kabul edilir. Çünkü bu bilgiler olayları bizzat yaşayan kaynaklardan nakledilmiştir. Bundan maksat daha önce zikri geçen miladi altıncı yüzyılda yaşamış olan Yuhanna el-Efsûsî (Efesli)'den yaptığı nakillerdir.

Bir Süryânî kaynak daha vardır. O da psikopos Steven Ben'in miladi 932 yılında Karyeteyni'deki Mar Tuma Manastırı'ndayken istinsah ettiği nüshadan nakille A. Moberg'in miladi 1924 yılında neşrettiği "Orjinali yazın"dır. Fakat Moberg müellifin Rüsafa şehrinde psikopos olan ve Şemun el-Erşemî ile Hire Kralı el-Münzir'in kışlasında bir araya gelen Papa Serciyus olabileceğini düşünür. Onlar haberleri Yemen'den gelenlerden dinlemişler, fakat farklı şekillerde yazmışlardır.²⁷

Süryânî Araplar hakkındaki bu yazma eser, Arapların tarihi hakkında bilgi veren, en önemli Süryani kaynaklarından sayılır. Çünkü o, çok farklı bilgiler ihtiva etmektedir. Mesela Monofizist Hristiyanların Yemen'de nasıl yayıldıklarına ve bunun Suriye Araplarına nasıl tesir ettiğine işaret eder. Bunlar tüccarlarla birlikte Suriye'den ve Mezopotamya şehirlerinden el-Ruha'dan,²⁸ Hire'den ve Habeşistan'dan gelmişlerdir. Kral Zü Nüvas'ın yanında Taberiye'den Yahudi ruhbanlarının varlığına işaret eder.²⁹

Bu yazma, büyük devletlerin tüccarları arasındaki rekabetten ve bu rekabetin Yemen'deki duruma yansımalarından bahseder. Bazı şehirlerdeki ekonomik durumun ayrıntılarından ve büyük tüccarların isimlerinden ve liderlerin ve zenginlerin isimlerinden bahseder. Mesela Negrân şehrinin büyüğü ve lideri el-Hâris hakkında bilgiler verilir. Şehri kuşatan ve şehri yıkmamak karşılığında kendilerinden altın isteyen Mesruk Kralı ile görüşmeye Negrân liderlerinden 150 şahısla beraber nasıl gittikleri anlatılır. Zenginlerin toprakları mallara ve

²⁶ Moberg, A., *The book of Himyarites*, Fragmentas of A Hitherto Unknown Syriac Work, Edited With Introduction and Translation by Alex Moberg (London: 1924), 25.

²⁷ Moberg, *Himyarites*, 3a.

²⁸ el-Ruha: Süryânîce'de Urhay ismi ile bilinir, Türkçe'de Urfa, Arapça'da el-Ruha, Yunanca'da ise Edesa'dır. Bkz. Cevad Ali, *el-Mufassal fi Tarihi'l Arab Kable'l İslâm*, Darü'l İlm Lilmelayin, 3. Baskı (Beirut, Bağdat: Meketebetü'n Nahda, 1980), II/619.

²⁹ Moberg, *Himyarites*, 11a-24a.

ticarete hakim oldukları örnekler verilerek anlatılır. Bunlardan olarak liderlerden birinin eşi olan ve büyük bir servet elde eden ve zenginlere ve fakirlere borç veren, nesebiyle övünen seyyide (kadın) Rumi'nin örneğini verir. O nesepeçer kraldan daha üstündü. Fakat Kral, dinini değiştirmeyi reddettiğinden onu idam ettirmişti.³⁰

Yazma esere Nocrân'da vuku bulan hadiselerin rivayetleri de eklenmiştir. Melik Mesruk'un öldürdüğü kadın erkek şehitlerin ve kahramanların isimleri zikredilir. Kral Mesruk'un Zü Nüvas olduğuna değinir. O Hire Kralı el-Münzir'e bir mektup göndermiş ve bu mektupta Hristiyanlara azap ettiğini ve onları öldürdüğünü anlatmış, kendisinden de Hire'deki Hristiyanlara baskı yapmasını istemiştir.³¹

Bu dönemde Hire'ye Bizans'tan, Fars'tan (İran) ve Habeşistan'dan heyetler gelmişler ve her bir heyet Hire'yi kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Kral el-Münzir'in bu durumla ilgili kararı ise her heyetin konumunu gözetmek ve onlara gereken önemi vermek olmuştur.

Bu yazmada Habeşistan ile Himyer arasındaki çekişmenin ayrıntıları anlatılır. Habeş gemilerinin Arap kıyılarındaki iki yere nasıl ulaştıkları anlatılır. Askerlerin gemilerden nasıl indikleri, Hamir ordusunun kıyıdağı askerleriyle nasıl çarpıştıkları ve Hamir Kralı Mesruk'un ölümüyle savaşın bitmesi ve Habeş ordusunun zaferi anlatılır.³²

Anlatılanlara istinaden ve detaylı bilgiler içermesi ve bu dönemde Arap Yarımadasının tarihinde etkin rol oynayan şahsiyetleri zikretmesinden dolayı *Himyerilerin Kitabı* eşsiz ve ilgi çekici sayılır. Miladi 1924'te İsveçli tarihçi Moberg bu kitabı neşredene kadar hiçbir tarihçi bu kitaptan bahsetmemiştir.

Son (dönem) Süryânî kaynaklarında İslâm öncesi Arap tarihi hakkında kaybolan bazı kaynaklarda malumat buluruz. Mesela Suriyeli Ya'kûbî Süryânî Patriği (ölümü miladi 1199) Mihail genel tarih alanında birkaç ciltten oluşan, yaratılıştan başlayıp miladi 1193 senesine kadar gelen büyük bir eser bırakmıştır. Burada kaybolan, bize ulaşmayan kaynaklar kullanılmıştır. Örneğin, Yuhanna el-Susi'nin (Efesli) bazı eserleri, Kuruş el-Batnî ve Yuhanna el-Eseribi bazı eserleridir. Onun tarihi mezhepsel olarak tartışmaya değerdir. Bundan

³⁰ Moberg, *Himyarites*, 43a-44b.

³¹ Moberg, *Himyarites*, 46b.

³² Casim Sakban Ali, "et-Târihü'l A'rabî ve'l İslâmî min khilâli el-masâdirü's Süryaniyye al-I'râkiyye", (Kuveyt: Alemü'l Fikir, 1984), 15/3, 70.

dolayı değeri parayla ölçülmez. O üç grupta düzenlenmiştir. Birincisi Kilise tarihiyle alakalıdır. İkincisi siyasi tarihle alakalıdır. Üçüncüsü ise çeşitli hikâyeler ve kıssalarla ilgilidir.³³ Bundan dolayı onun eseri genel tarih alanında önemli bir kaynak olarak kabul edilir.

Yakûbî Başpsikopos İbn el-I'berî'ye gelince (ö.m. 1286) o büyük tarihçilerin sonuncularındandır. İçerisinde Arap tarihi ve Kilise tarihi (özelikle Devletler ve zamanın muhtasar tarih kitabı) ile alakalı çeşitli bilgiler bulunduğundan dolayı büyük öneme haizdir. Zaman bağlamında bu eserler geç gelse de onlar önemlidir. Zira o, kendisinden önceki Süryânî, Arap ve Farslı ve diğer tarihçilerden nakilde bulunmuşlardır. Bu kaynakların bazıları, bazılarını tamamlar.

Son olarak Süryânîlerin, Araplar ile ortak kökene, bir asla raci dilleri ve gerek doğudaki Nastûrî şekliyle gerekse de Batı bölgelerinde vaki bulunan Monofizist şekliyle olsun ortak Hristiyan akideleri açısından ortak bağları bulunmaktadır. Bundan dolayı bu iki kaynağın kadim Arap tarihini oluşturmak için çeşitli dillerde yazılan diğer kaynaklara eklenmesinden müstağni kalmak mümkün değildir.

Arapların İslâm'dan önceki hallerini ve komşularıyla olan ilişkilerini anlatan bu önemli Süryânî kaynakları arz ettikten sonra, bu kaynakların diğerlerinden işitme yoluyla mütevâtir rivayetlerden meydana geldiğini ya da bu kaynakların müelliflerinin olayların şahitleri ve olayların çoğunu bizzat yaşayanlar olduğunu söyleyebiliriz. Onlar bu olayları doğruluk ve sadakatle yazmış ve nakletmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı görmezlikten gelmenin mümkün olmadığı çok kıymetli kaynaklar kabul edilir. Süryânî çalışmalarında uzman kişilerin azlığından dolayı kullanılmamışlardır. Zira bunların büyük bir kısmı hala yazma halindedir ve tercüme ihtiyacı duymaktadır.

3. SONUÇ

Elinizdeki çalışma Süryânî Hristiyan Arap tarihinin kaynakları hakkında hazırlanmıştır. Bu hususta önemli bilgiler ihtiva eden bu çalışmada hem Süryânî Hristiyanları hem de Süryani olsun Müslüman olsun bütün Araplar için İslâm öncesi tarihleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Mezopotamya bölgesi merkez olmak üzere hayatlarını Ortadoğu bölgesinde sürdürmüş olan Süryânîler hakkında yazılmış eserler bu bölgede yaşamış Lahmîler, Gassânîler

³³ Bersûm, *el-Lü'lu'ü'l-Mensûr*, 264.

ve tarihleri hakkında önemli bilgiler vermesinin yanında Yemen ve Habeşistan tarihi hakkında hatta o dönemin en güçlü devletleri olan Bizans ve Sasanî İmparatorlukları ve Arapların bu devletlerle olan ilişkileri hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Bu eserlerde Ortodoks Hıristiyanlığının mezheplerinden olan Nastûrîlik ve Ya'kûbîlik ve bunların gelişimleri, birbirleri ile mücadeleleri hakkında da önemli malumatlara ulaşmak mümkündür. Bu eserlerin birçoğu yazma halinde bulunmaktadır. Yazarımız çalışması boyunca bunlardan önemli gördüklerini zikretmektedir. Süryânî Hristiyan din adamları tarafından hazırlanmış bu eserlerin birçoğu yazma halinde olup bunlar neşredildiğinde İslâm öncesi Arap tarihi hakkında da değerli bilgilere ulaşılabileceği kanaatindeyiz.

4. KAYNAKÇA

- Asyavî, Yuhanna. *Tarihü'l Kenîse*. Üçüncü Kitap. Çev. Salah Abdu'l Aziz Mahcub İdris. Mısır: el-Meclisü'l A'la lissikafe, 2000.
- Bersum, Aghnatyus. *Efram al-Eovel. el-Lü'lü'ü ve'l Mensur fi Tarihi'l Ulum ve'l Edebi's Süryaniyye*. Matraniyye el-Süryani el-Aristoks. Halep: 2006.
- Bigholoufskaya, Nino. *Sikafetü's Süryan fi'l Kuruni'l Vusta*. Terc. Halfe'l Cerad. Suriye: Daru'l Hasad, 1990.
- Casim Sakban Ali. *et-Tarihü'l A'rabi ve'l İslami min khilali el-masadirü's Süryaniyye al-I'rakiyye*, 15/3. Kuveyt: Alemü'l Fikir, 1984.
- Cevad Ali. *el-Mufassal fi Tarihi'l Arab Kable'l İslâm*. Darü'l İlm Lilmelayin, 3. Baskı. Bağdat: Meketebetü'n Nahda, 1980.
- Lewis, Bernard. *Müerrih el-Arab ve'l İslam hatta al-asra'l Hadis*. çev. Züheyl Zekkar. B.M. Hevlett. Dımeşk: Darü't Tekvini, 2008.
- Liguleskayhb, Blizhij Boctoc. *Vizantiz*. Leningrad: Clavyne, 1976.
- Mar, Mikhail. *el-Süryânî el-Kebîr Tarihinin Araçça Tercümesi*. çev. Mar Ghareghuryous Saliban Şemoun. Halep: Dar Mardin, 1996.
- Moberg, A. *The book of Himyarites. Fragmentas of A Hitherto Unknown Syriac Work*. Ed. Axel Moberg. London: y.y., 1924.
- Sales, Aghnotyous Yakoub. *el-Şuheda el-Himyeriyyun el-Arab fi al-Vesâik el-Süryânîyye*. Batrikiyye el-Süryan. Dımeşk: 1966.
- Segal, J.B. *Syriac Chnonicles As Sources Material for The History of Islamic People*. Ed, In Historians of The Middle East, Ed. B. Lewis and P.M. Holt. London: y.y., 1942.
- Selvi bi'l Hac Salih al-A'yib. *al-Mesihiyetü'l Arabiyye ve Tetavvüratihe*. Beyrut: Darü't Talî'a, 1997.

532 • İslâm'dan Önce Arap Tarihi Çalışmaları İçin Süryânî Kaynaklarının Önemi

Telmehûrî, Diyounisyus. *Tarihü'l Zevkanini al-Menhul*. Terc. Batris Kaşa. Beyrut: el-Mektebe el-Bulisiyye, 2006.

The Stylite, *Joshua. Chronicle*. ed. By W. Wright. Cambridge: y.y.,1882.